

Rufina, muga ondoko aterpe

JON MAYA¹

Rufina Mikelarena Ayoroa (1912-1958) gerra osteko miseriak ekarri zuen Erreteriarra. Nafarroako iparraldean bizi izan zen ordura arte. Lehenengo Elgorriagako sortetxean; Iruritan ondoren, Iruñeara neskame joan eta Felipe Maya ezagututakoan hura senartzat hartu eta berriro ere Iruritara itzuli zen.

Sorteritik gertu bizi zen bikotea, baina etxeko egoera ez zen eroso. Rufina-Felipe bikoteak hiru seme-alaba zituen (Jero, Martin eta Tomas), lanik ez, Gerra Zibila piztu berria... Langile berriak behar zirela-eta, Felipe Erreteriarra Jose Antonio Lasaren haroztegiari hasi zen lanean orduan. Hiru herrikiderek heldu zen Erreteriarra, eta apopilo bizi zen Madalen kalean.

Familia, bi urtez, Erreterria eta Baztan artean gora eta behera aritu zen, 1939. urtean behin betiko Erreterrian erroak bota zituen arte. Hain zuzen, Rufina orduan finkatu zen Erreterrian, aurreko urteetan bisita ugari egin ostean. Lehenengo Martin Etxeberria kalean, Viteri kalean geroxeago eta, azkenik, Segundo Izpizua kalean egonkortu zen Mikelarena-Maya familia.

Urte haietan, etxeko egoera latza zen. Tomas eta Jero Maya, Rufinaren seme-alabek ez dute ahazten: “Egun askotan etxean ez zegoen jatekorik, gosea pasatzen genuen... Ahal zenean frutaren azalak jaten genituen, azokara joaten ginen bertako soberakinak jasotzera... Miseria zegoen”.

Rufina prestua zen oso, eta han-hemenka ziharduena lantxo baten, diru-iturri, baten bila. Erreterria zein Donostiako etxe askotara joaten zen lanera, garbitzaile beti. Etxeak, atariak... “Miseria ordaintzen zioten” oroitzen dute bere seme-alabek: “Ahaldunak, orain bezala, premia egoera horretaz baliatzen ziren. Amak lan eskerga egiten zuen, ordu pilo bat, ezer gutxiren truke; lau sos ordaintzen zizkieten. Gu, aldiz, beti haren esperoan, irrikaz itxaroten genuen”.

Testuinguru horretan, 1948. urtean, Rufinak dei bat jaso zuen. Iruritako Martina bere amaginarre-baren lagun bat zen. Proposamena egin zion, “lantxo” bat eskainiz. Rufinari eskatu zion Espainiako lurralde ezberdinetatik heldu ziren iheslarietara aterpe ematea eta muga igarotzen laguntzea.

Jero eta Tomas seme-alabek “lan” berriari buruzko informazio askorik ez zuten, baina etxean “mugimendu” bereziak oroitzen dituzte: “Lehenengo gutunak iristen ziren etxera, asko. Handik gutxira jendea iristen hasi zen”.

Rufina goizean goiz ateratzen zen etxetik. Lezo-Gaintxurizketako tren geltokira joan, eta bertan jasotzen zituen *bisitariak*. “Batuetan gizonezkoak bakarrik ziren, beste batuetan familia osoak”. Segundo Izpizuako lehenengo zenbaki

¹ Mariasun Landa sarien 6. edizioan aipamen berezia. Epaimahaia: Garazi Lopez de Etxezarreta, Leticia Bermejo, Aizpea Otaegi, Iñigo Imaz eta Eva Domingo.

	FOLIO 18 } REGISTRO CIVIL DE PAG. 40 } Baztan	PROVINCIA DE <u>Navarra</u> PUEBLO DE <u>Elizondo</u>	
MATRI		MONIO	
Celebrado el día <u>22</u> de <u>Noviembre</u> entre <u>Felipe Meaza Goraya</u> Nacido el día <u>12</u> de <u>Marzo</u> de <u>1901</u> en <u>Leizor</u> , provincia de <u>Navarra</u> hijo de <u>Miguel</u> y de <u>Martina</u> vecino de <u>Leizor</u> , provincia de <u>Navarra</u> calle o plaza de _____, núm. _____ Profesión <u>carpintero</u> Estado civil <u>soltero</u> (1) <u>De cuenta</u>		de mil novecientos <u>veinte y dos</u> y <u>Rufina Miquelarena Ayorea</u> Nacida el día <u>4</u> de <u>Enero</u> de <u>1910</u> en <u>Elizondo</u> , provincia de <u>Navarra</u> hija de <u>Martin</u> y de <u>Eulogia</u> vecina de <u>Elizondo</u> , provincia de <u>Navarra</u> calle o plaza de _____, núm. _____ Profesión <u>cos. labores</u> Estado civil <u>soltera</u>	
45 Si hubiesen otorgado capitulaciones matrimoniales, se indicará la fecha de la escritura, lugar del otorgamiento y nombre del Notario autorizante. Caso contrario, se hará constar que no se otorgaron capitulaciones matrimoniales.		El ENCARGADO DEL REGISTRO, 	

horretan egun bat edo bi egiten zituzten. Ondoren, Rufinak Iruritara zihoan lurrunezko trenean Baztanera laguntzen zituen. Bertan, amaitzen zen bere lana.

Rufinaren *bisitariak* Espainiako lurralde ezberdinak eta Portugalgoak ziren. Haien etorreraren arrazoia ez zuten ezagutzen etxean. Baina, Josu Txueka historialariaren esanetan, motibo horiek anitzak izan ohi ziren: "Normalki sare hauek antolatutako ziren, eta erabilpen ezberdinak ematen zitzaizkien. Batzuetan erabilpena politikoa zen, frankismotik ihesi zihoazenei laguntza emateko. Baina antolamendu hori kontrabandorako ere erabiltzen zen, edota legez kanpo herrialde batean sartu nahi zutenei zerbitzua emateko".

Hala, Tomasek gogoratzen du nola Portugaldik, Salamankatik, Zamoratik... iristen ziren *bisitariak* etxera. Frankismotik ihesi zihoaztenak, Frantzia edo beste herrialdeetan lan eta etorkizun hobeak bilatzen zutenak. Josu Txuekak dioen moduan, "gaur egungo etorkinen kasu bera da, antolakuntza formatu xumeago batekin".

Rufinak diskrezio osoz betetzen zuen lana. Baina *bisitariak* batzuetan agerian geratzen ziren; auzoan susmoak hasi ziren. Jerok oroitzen du: "Gu lagunekin kalean jolasten geundela, lehiora edo balkoira ateratzen ziren. Jendeak gure etxean zeuden horiek nor ziren galdetzen zigun, eta gu beti ixilik".

Bi urtetan jardun zuen Rufinak lan horretan, nonbait salatua izan zen arte. «Lehenengo udaltzaina etorri zen etxera gutun batekin. Deklaratzera joan zen. Baina hurrengo txandan Guardia Zibila etorri zen, gauez, eta ama atxilotuta eraman zuten». Irungo polizia etxean giltzapetu zuten. Oso bortitza izan zen bertan bizi izan zuena. Meliton Manzanas polizia komisarioa buru zela tortura izugarriak jasaten zituen. Kolpeak, indarkeriaz beteriko galdeketa gogorrak... Bertatik leher eginda atera zen, hiruzpalau egun beranduago. Martutenen sartu zuten preso. Sei hilabete egin zituen giltzapean.

Bertatik irtendakoan ama izan zen berrir. 1951. urteko irailean Juantxo seme gazteena jaio zen. Pozak gutxi iraun zuen, ordea. Gaixotu egin zen; bularraren konkora bat atera zitzaion. Minbizia zuen. Medikuen sendagaia eman zion, eta itzultzeko esan. Baina Rufinak ez zion inoiz lan egiteari utzi. Odol isuriek ere ez zuten etenik egiten. Azkenean, gaixotasunak Rufinaren kementa gainditu zuen. 46 urte zituela hil zen. Irakurtzen eta idazten ez zekien; soilik sinadura egiten ikasi zuen espetxean. Baina kabi goxo eta sendo bat eraikitzen ederki jakin zuen. Iheslari askoren laguntzaile izan zen, Segundo Izpizua kalea haien gotorleku bihurtu zuen, eta bertan familiaren haziak landatu zituen. Horren fruitu izan dira gero Marixabel, Begoña, Jon, Alain, Asier, Beñat, Mairi, Xalbat, Aide...